

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire 1382, s. 47-56, 105 vd.; Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1979, s. 49-54; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Muhammed İmâre), Beyrut-Kahire 1409/1989, tür.yer.; Belâzûrî, *Fütûh* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1407/1987, s. 337-349, 384-423; İbnü'l-Fakih, *Kitâbü'l-Büldân* (nşr. Yûsuf el-Hâdî), Beyrut 1416/1996, s. 377-394; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 5-15; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 162, 367-368; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 78-88; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 309-312; M. G. Morony, *Iraq After the Muslim Conquest*, Princeton 1984, bk. İndeks; a.mlf., "Landholding and Social Change: Lower al-Iraq in the Early Islamic Period", *Land Tenure and Social Transformation in the Middle East* (ed. Tarif Khalidi), Beirut 1984, s. 211-222; Abdülâzîz ed-Dûrî, *Târîhu'l-İrâkı'l-İktisâdî fi'l-kamî'r-râbî'l-hicrî*, Beyrut 1986, s. 17, 24, 37, 68, 187-188; Mustafa Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989, s. 42-46; Sâlih Ahmed el-Alî, *Dirâsât fi'l-idâre fi'l-uhûdî'l-İslâmiyyetü'l-ûlâ*, Bağdad 1410/1989, s. 172-178; a.mlf., "A New Version of Ibn al-Mutarrif's List of Revenues in the Early Times of Harun al-Rashid", *JESHO*, XIV (1971), s. 303 vd.; Mustafa Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., "Emevîler Devrinde Aşağı Irak'ta (Sevâd) Büyük Çiftliklerin Doğuşu ve Gelişimi", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi*, sy. 9, Konya 2007, s. 61-82; P. G. Forand, "The Status of the Land and Inhabitants of the Sawâd During the First Two Centuries of İslâm", *JESHO*, XIV (1971), s. 25-37; Ali Muhammed Meyyâh, "Arzu's-Sevâd", *Mîmâr*, XLI/1 (1990), s. 227-293; H. H. Schaefer, "Sawâd", *EP* (İng.), IX, 87.

MUSTAFA DEMİRCİ

es-SEVÂDÜ'L-A'ZAM

(السواد الأعظم)

Hakîm es-Semerkindî'nin
(ö. 342/953)
akaide dair eseri.

Müellif kitabın adını doğrudan zikretmemişse de mukaddimede "es-sevâdü'l-a'zam" terkihi "Hz. Peygamber ve ashabını takip eden müslüman çoğunluk" anlamında yer almaktadır. Hakîm es-Semerkindî'den bahseden erken dönem tabakat kitaplarında eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kâtib Çelebi kitabın adını *es-Sevâdü'l-a'zam* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1008), Bağdatlı İsmâil Paşa *es-Sevâdü'l-a'zam fi 'ilmi'l-ke'lâm* (*Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 199) şeklinde kaydetmiştir. İkinci isimdeki ilâvenin eserin alanını belirtmek amacıyla eklenmiş olması muhtemeldir. Son dönem kaynaklarında eser *er-Red 'alâ aşhâbi'l-hevâ' el-müsemma Kitâbü's-sevâdî'l-a'zam 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-*

A'zam ismiyle de zikredilmiştir (Brockelmann, *GAL*, I, 182-183; *Suppl.*, I, 295; Sezgin, I, 606).

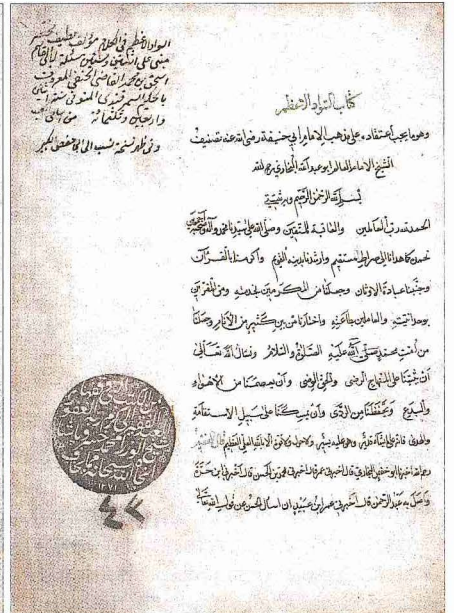
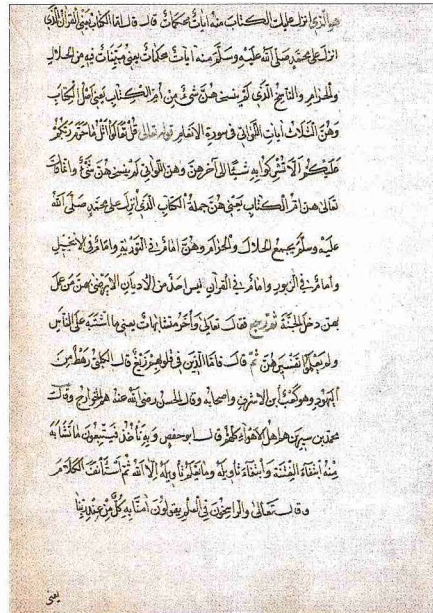
III. (IX.) yüzyılın sonlarına doğru Mâverâünnehir ve Horasan'da bid'at ve hurafelerin yaygınlaşması üzerine Sâmanî Emîri İsmâil b. Ahmed, Semerkant ve Buhara âlimlerini davet ederek müslümanları sağlam bir akide etrafında toplayacak ve Ehl-i sünnet inancını yayarak sapkın anlayışları ortadan kaldıracak bir eser yazmalarını istemiş, âlimler de bu görevi Hakîm es-Semerkindî'nin yerine getirmesini uygun bulmuştur. Kitabın telif sebebinin anlatılan bu rivayetin Farsça çevirisinin mukaddimesinde (Tahran 1348/1969) yer aldığı belirtilmektedir (*Elr.*, I, 358). Ancak bu bilgiye eserin nüshalarından birinin başlangıcından önceki sayfaya düşülmüş bir kayıttan rastlanmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3137, vr. 53^b; ayrıca bk. Can, s. 27, 33).

Kitabın mukaddimesinde ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı hadisi (İbn Mâce, "Fiten", 17; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 1) aktarılmakta, Ehl-i sünnet olarak isimlendirilen ve müslümanların çoğunluğunu temsil eden (es-sevâdü'l-a'zam) bu gruba dahil olabilmeyen altmış bir şartı sıralanmaktadır. Sistematiği bir yapı arz etmemekle beraber eserin muhtevasını oluşturan altmış bir mesele ilâhiyyât, nübüvvât, sem'iyât

ve hilâfet bahisleri yanında bazı fikhî konuları da içermektedir. Bu konuların bazıları şöylece sıralanabilir: İmanda istisna, icmâa muhalefet etmeme, günahkâr müminin arkasında namaz kılınıp kılınmayacağı, tekfir bahsi, hayır ve şerrin Allah'tan olduğu, müslümanın müslümâna haksız olarak silâh çekemeyeceği, mestler üzerine meshetme, her emîrin arkasında cuma ve bayram namazlarının kılınacağı, kulların fiillerinin yaratılmış olduğu, kabir azabı, Münker ve Nekir'in sorgulaması, şefa'at, mi'rac, amel defteri, sırat, cennet ve cehennemnin ebediyeti ve hesap gibi sem'iyât konuları, aşere-i mübeşşere, Hulefâ-yi Râşidin, ashabın kötülenmemesi, Allah'ın gazabı ve rızası, rü'yettullah, peygamberlerin ve evliyanın mertebeleri, keramet, Allah'ın ezelde halk, ilim ve kudret sıfatlarının bulunduğu, kazâ ve kader, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğu, imanın hakikati, tat ve isyan konuları, imanın Allah'ın birliğini kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmekten ibaret bulunduğu, teşbih ve tescîm, iman-amel ilişkisi, kıyamette ölümlerin yeniden diriltilmesi, vitir namazının üç rek'at oluşu, imanın artması ve eksilmesi. Eser İbîs'in durumu, Allah'ı sevmek, O'ndan sakınma ve O'nun rahmetinden ümit kesmeme gibi konularla sona ermektedir.

Hanefî-Mâtürîdî kelâmının başlangıç dönemine ait olan risâlede meseleler âyet ve

Hakîm es-Semerkindî'nin *es-Sevâdü'l-a'zam* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hüseyin Paşa, nr. 43)

hadislerle desteklenerek ele alınmış, dinî terimler olabildiğince anlaşılır hale getirilerek sade bir üslûp kullanılmıştır. Mu'tezile, Şîa, Kerrâmîyye ve Cehmiyye'nin görüşleri sert bir dille eleştirilirken Sünnî gelenekten Hanefî çizgisi benimsenmiştir. Eserde ele alınan konularla Ebû Hanîfe'nin risâleleri arasındaki muhteva benzerliği dikkat çekicidir. Erken dönemde oluşmuş Mâtürîdiyye kelâmından bahsetmenin mümkün olmadığı görüşünü benimseyerek ilk dönem müelliflerini Hanefî âlimi diye niteleyen bazı Batılı araştırmacılar *es-Sevâdü'l-a'zam*'ı Mâtürîdî değil Hanefî akaidi olarak görür (Rudolph, s. 110-111; *Elr.*, I, 358). Bu tesbite, Ebû'l-Muîn en-Neseffî'nin Hakîm es-Semerkan-dî'yi Mâtürîdiyye'nin ilk temsilcileri arasında saydığı, onun Mâtürîdî'ye hayranlığını dile getirdiği (*Tebşîratü'l-edille*, I, 358) ve arkadaşlarından biri olduğu (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1157) şeklindeki bilgilerle karşı çıkmaktadır (bk. HAKÎM es-SEMERKANDÎ). İbn Yahyâ'nın (İbn Zekerîyyâ Yahyâ b. İshak) belirttiğine göre III. (IX.) yüzyılda Buhara'da Ebû Hafs el-Kebîr ve Belh'te Nusayr b. Yahyâ taraftarları Ehl-i sünnet diye anılırken Semerkant'ta Ehl-i sünnet, Ebû Bekir el-Cûcânî'nin taraftarları olan Cûcânîyye ve Ebû Nasr el-İyâzî'nin mensupları olan İyâzîyye diye bilinmekteydi (*Şerhu Cümeli uşûli'd-dîn*, vr. 121^a; Özen, sy. 9 [2003], s. 53). İbn Yahyâ'nın Mâtürîdiyye diye bir mezhepten bahsetmemesi, IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında henüz Semerkant kelâm ekolünün İmam Mâtürîdî'ye nisbet edilmediğini göstermektedir (Özen, s. 53-54). Dolayısıyla *es-Sevâdü'l-a'zam*'ı bir Hanefî akaidi olmakla beraber Mâtürîdîliğe öncülük eden eserler arasında saymak daha isabetli olacaktır.

Sâmânîler'in resmî akidesi kabul edilen risâlenin yaygın şekilde kullanıldığı ve zamanla metnine bazı eklemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Eserde müellifin isminin zâhid âlimler arasında sayılmasından hareketle (*es-Sevâdü'l-a'zam*, s. 39) risâlenin Hakîm es-Semerkan-dî'ye ait olmadığını iddia edenler olmuşsa da (M. Şerefeddin, sy. 23 [1932], s. 7) W. Madelung risâlenin, telifinden itibaren Hanefî Sünnîler arasında yaygınlık kazanıp okutulduğunu, gerek Arapça aslının gerekse Farsça çevirilerinin orijinal durumlarını koruyamadığını, Arapça metnin çeşitli baskılarının yapılmış olmasına rağmen farklı yazmaları esas alınarak tahkikli neşrine ihtiyaç bulunduğu nu ifade eder (*Elr.*, I, 358).

İstanbul dışında (Can, s. 21-24; *Mu'cemü'l-mahtûât*, I, 297) Kahire ve Paris kü-

tüphanelerinde de (Brockelmann, *GAL*, I, 182-183; *Suppl.*, I, 295; Sezgin, I, 606) nüshaları bulunan risâlenin çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1253; İstanbul 1288, 1304, 1313; Kazan 1878). Aynî Efendi Bulgârî çevirisinden başka (Bulak 1258) *Fırka-i Nâciye'ye Kimler Dahil: Sevâdü'l-Azam Tercümesi* (trc. İbrahim Koçaşlı, Balikesir 1964), *İslâm İnancıları ve Ehl-i Sünnet Yolu: es-Sevâdü'l-azam* (trc. Ali Vehbi Cengiz, Ankara 1975), *es-Sevâdü'l-a'zam (En Büyük Cemaat): Hanefî-Mâtürîdî Mezhebinde Temel İtikâdî Esaslar* (trc. Sıdkı Güllü, İstanbul 1980), *Kitabü Sevâdî'l-a'zam Tarîk-i Müstakîm: 62 Maddede Ehl-i Sünnetin Görüşü* (trc. Şahver Çelikoğlu, İstanbul 1999), *es-Sevâdü'l-azam: Hak Yol Üzerindeki En Büyük Cemaat* (trc. Ali Rıza Kaşeli, İstanbul, ts.) isimleriyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Risâlenin İbrahim Hilmî b. Hüseyin tarafından *Selâmü'l-ahkâm 'alâ Sevâdî'l-a'zam* adıyla yapılan şerhi de (İstanbul, ts.) Türkçe'ye çevrilmiştir (*Sevâdü'l-a'zam Şerhi Selâmü'l-ahkâm*, trc. Ömer Atmaca, İstanbul 1998).

W. Madelung risâlenin erken dönemden itibaren Farsça'ya tercüme edildiğini ve Muhammed Pârsâ tarafından 795 (1393) yılında gözden geçirildiğini belirtmektedir (*Elr.*, I, 359). Süleymaniye Kütüphanesi'nde de Muhammed Pârsâ'ya nisbet edilen *Risâle muntehabe min 'Akdîti Ebi'l-Kâsım es-Semerkan-dî* adlı bir risâle bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 1663). Eserin Abdülhay el-Habîbî tarafından *Terceme-i es-Sevâdü'l-a'zam* adıyla yapılan Farsça çevirisi yayımlanmıştır (Tahran 1348/1969). Kâtib Çelebi'nin Hakîm es-Semerkan-dî'ye nisbet ettiği, ancak günümüze kadar gelmeyen *'Akdîtü'l-imâm* adlı Farsça risâlenin (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1157) *es-Sevâdü'l-a'zam*'ın başka bir Farsça çevirisi olması muhtemeldir. Fârûk Ömer Abdullah el-Ömer, *The Doctrines of Maturidite School with Special Reference to as-Sawâd al-A'zam of Hakîm as-Samerkan-dî* adıyla bir doktora çalışması yapmış (Edinburg University, 1974), Mustafa Can da eser ve müellif hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Hakîm es-Semerkan-dî, *es-Sevâdü'l-a'zam*, İstanbul 1304; a.e., Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3137, vr. 53^a; Neseffî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), I, 358; İbn Yahyâ, *Şerhu Cümeli uşûli'd-dîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1648, vr. 121^a; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muhtâyye*, I, 371-372; Mahmûd b. Süleyman el-Kelevî, *Keta'ibü'l-â'lâmî'l-ağ-yâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr.

129^a-130^a; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye* (nşr. Ahmed ez-Za'bi), Beyrut 1418/1998, s. 77-78; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1008, 1157; Brockelmann, *GAL*, I, 182-183; *Suppl.*, I, 295; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 199; Sezgin, *GAS*, I, 606; Mustafa Can, *Hakîm es-Semerkan-dî ve es-Sevâdü'l-A'zam*'ı (yüksek lisans tezi, 1986), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-33; U. Rudolph, *al-Mâturidî und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1996, s. 106-131; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâjûlt* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 296-297; M. Şerefeddin, "Türk Kelâmcıları", *DİFM*, sy. 23 (1932), s. 7; Şükrü Özen, "IV. (X.) Yüzyılda Mâverâünnehir'de Ehl-i Sünnet-Mu'tezile Mücadelesi ve Bir Ehl-i Sünnet Beyannamesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, İstanbul 2003, s. 53-54; W. Madelung, "Abu'l-Qâsem Eshâq", *Elr.*, I, 358-359.

MUHAMMED ARUÇI

SEVÂHİLİ

(السواحلي)

Afrika'da coğrafi bir bölge ve bu bölge ile komşu olan topraklarda yaşayan halk, dil ve kültür.

Sevâhilî bölgesi, Bâbülmendep Boğazı'nın güneyinden başlayıp Afrika Boynuzu'nun Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar devam eder ve Cibuti, Somali, Kenya, Tanzanya, Mozambik, Malavi, Komor Cumhuriyeti (Komor adaları) ülkeleriyle irili ufaklı Lamu, Mombasa, Pema, Zengibar, Kilve, Pate ve Mafia gibi kıyı adalarını içine alır. Bölgede, çoğu Tanzanya'da ve özellikle Zengibar adasında yaşayan 3 milyon Sevâhilî (Waswahili) halkının ana dili olan Sevâhilî (Kiswahili), 50 milyondan fazla Doğu Afrikalı'nın iletişim dili (lingua franca) ve Kenya ile Tanzanya'nın resmî dilidir; Afrika'da konuşulan diller arasında Arapça'dan sonra ikinci sırayı alır. Arapça "kıyı" anlamındaki sâhilin çoğulu olan *sevâhil* kelimesinden türetilen *sevâhilî* "kıylara mensup, kıylara ait" demektir ve başlangıçta Doğu Afrika kıyılarının kuzey kesimlerinde, muhtemelen milât yıllarında başlayıp özellikle VIII. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan Zenci-Arap-İranlı-Hintli melezli halka verilen isimdir; Batı literatüründe Swahili şeklinde kullanılır.

İlk Sevâhilîler'in ne zaman ortaya çıktığı hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak Roma coğrafyacıları Arap tâcirlerinin Afrika kıyılarına yerleşerek yerli kadeşlerle evlen-diklerinden bahseder. Bu melez halk kesin olmamakla birlikte, I. (VII.) yüzyılın sonlarında Arap yarımadasından Kuzeydoğu Afrika sahillerine gelmeye başlayarak güneye doğru Mogadişu, Süfâle, Melinde, Morn-